

Hegel'in Büyük Mantığından Petrograd Finlandiya istasyonuna*

Michael Löwy

“Bu kadar aptalca şeyler söyleyen biri tehlikeli olamaz.” (Stankeviç, sosyalist, Nisan 1917)

“Bu saçmalıklar, bir delinin saçmalamaları!” (Bogdanov, Menşevik, Nisan 1917)

“Bunlar saçma sapan düşler...” (Plehanov, Menşevik, Nisan 1917)

“Bakunin'in Rus Devrimi'ndeki uzun yıllar boyunca boş kalan yerini şimdi Lenin dolduruyor.” (Goldenberg, eski Bolşevik, Nisan 1917).

“O gün (4 Nisan) Lenin yoldaş kendisine bizim saflarımızda bile açık taraftar bulamamıştı” (Zaleski, Bolşevik, Nisan 1917).

“Lenin yoldaşın genel planına gelince: Bu plan, burjuva demokratik devrimi tamamlanmış gibi sunduğu ve bu devrimin hemen sosyalist devrime

* “De la Grande Logique de Hegel à la gare finlandaise de Petrograd” (M. Löwy, *Dialectique et Revolution*, Editions Anthropos, 1973 içinde) adlı makaleden Türkçe'ye çeviren Gülnur Savran. Suhanov, *La Revolution russe de 1917 (1917 Rus Devrimi)*, Stock, Paris, 1965, s. 139, s. 140, s. 142 Bu yazı daha evvel Sınıf Bilinci dergisinde (sayı 14, Ocak 1994, s. 19-31) yayınlanmıştır

dönüşeceği varsayımına dayandığı ölçüde bize kabul edilir gibi gelmiyor.” (Kamenev, Bolşevik Partisi yayın organı Pravda'nın 8 Nisan 1917 tarihli başyazısından).

İşte, Lenin'in, önce zırhlı bir arabadan Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu önündeki meydana toplanmış olan kalabalığa, ertesi gün de Bolşevik ve Menşevik Sovyet delegelerine sunduğu, resmi doktrine aykırı tezler, yani “Nisan Tezleri”, Rus Marksizmi'nin resmi temsilcilerince tam bir fikir birliği içinde, bu şekilde karşılanmıştı. Suhanov (sonraları Sovyet görevlisi olacak olan bir Menşevik) ünlü anlarında, Lenin'in merkezi önemdeki siyasal formülünün bütün iktidar Sovyetlere- “masmavi bir gökte duyulan bir gök gürültüsü gibi yankılandığı”nı ve “kendisine sadık olan yandaşlarının en bilgililerini bile şaşkınlığa düşürüp kafalarını karıştırdığı”nı itiraf eder. Suhanov'a bakılırsa, önde gelen bir Bolşevik “(Lenin'in) bu konuşmasının sosyal demokratlar arasındaki ayrılıkları derinleştirmeyip tersine bastırdığını” bile açıklamıştır, “çünkü Lenin'in tavrı karşısında Bolşevikler'le Menşevikler'in anlaşmaktan başka çareleri yoktu!”¹ 8 Nisan tarihli **Pravda**'da çıkan başyazı, Lenin'in karşısında tam bir fikir birliği olduğu izlenimini o gün için doğruluyordu: Suhanov'un ifadesiyle “Bolşevik Partisi'nin Marksist temelleri sapasağlam ve sarsılmaz olarak ayakta duruyor, parti kitleleri de geçmişin bilimsel sosyalizminin temel ilkelerini savunmak üzere Lenin'e karşı ayaklanıyor gibi görünüyordu. Heyhat! Meğer yanılıyormuşuz!”²

Lenin'in sözleri üzerine kopan bu olağanüstü fırtınayı ve söylediklerinin koro halinde lânetlenmesini nasıl açıklayabiliriz? Suhanov'un safdil ama açıklayıcı betimlemesi bu sorunun yanıtını ima ediyor: Lenin gerçekten de “geçmişin bilimsel sosyalizminden, Marksizm'in “temel ilkeleri”ne ilişkin belirli bir anlayıştan kopmuştu; bu anlayış, Rus Marksist sosyal demokrasinin bütün akımlarının bir ölçüde paylaştığı bir anlayıştı. Gerek Menşevik gerekse Bolşevik parti önderlerinin Nisan Tezleri karşısında sergiledikleri şaşkınlık, kafa karışıklığı, öfke ya da hor görme, bu tezlerin ima ettiği bir şeyin, II. Enternasyonal'in “Ortodoks Marksizm” geleneğinden köklü bir kopuşun belirtileridir yalnızca. (Burada II. Enternasyonal'in radikal solundan -Rosa Luxemburg vb.- değil, hegemonik olan akımdan söz ediyoruz.) Bu geleneğin mekanik -determinist- evrimci maddeciliği katı ve felçleştirici bir tasım halinde billurlaşmıştı:

“Rusya geri kalmış, barbar, yarı-feodal bir ülkedir.

Sosyalizm için gerekli koşullar burada yeterince olgunlaşmamıştır.

¹ Suhanov, La Revolution russe de 1917 (1917 Rus Devrimi), Stock, Paris, 1965, s. 139, s. 140, s. 142

² Aynı yerde, s. 143.

Rus Devrimi bir burjuva devrimidir.”

Tarihsel sonuçları bakımından, Lenin’in Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’ndaki konuşmasıyla başlattığı teorik dönemeç kadar zengin başka bir dönemeç nadirdir. Bu dönemecin yöntemsel kaynakları nelerdi? “Geçmiş’in” Ortodoks Marksizmi’nin düsturlarıyla karşılaştırıldığında, onun yönteminin özgül farklılığı nedir?

1923 Ocak’ında tam da Suhanov’a karşı yazdığı bir polemik yazısında Lenin kendisi bu soruyu şöyle yanıtlıyor: “Hepsi de Marksist olduklarını söylüyorlar, ama Marksizm’i mümkün olan en bilgiç biçimde anlayarak, Marksizm’in özünde yatan şeyi, yani onun devrimci diyalektiğini hiç kavramamışlar”³. Marksizm’in devrimci diyalektiği: İşte Lenin II. Enternasyonal Marksizmi’nden ve bir ölçüde de, kendi “geçmiş” felsefi bilincinden koptuğu noktanın özet ifadesi. Birinci Büyük Savaş’ın patlak vermesiyle birlikte başlayıp, Marksist diyalektiğin Hegel’deki kaynaklarına dönüşle beslenen ve 3 Nisan 1917 gecesinin anıtsal, “çılğınca” ve “saçmalamalarla dolu” meydan okumasına yol açan kopuş...

I. “Eski Bolşevizm” ya da “geçmişin Marksizm’i”:

1914 öncesinde Lenin

Lenin’in 1914-öncesi felsefi düşüncesinin ilk kaynaklarından biri, 1895’te okuduğu ve bir not defterinde özetlediği, Marx’ın *Kutsal Aile* (1844) adlı kitabıydı. “Kitabın en değerli bölümlerinden biri” olarak nitelendirdiği “Fransız maddeciliğine karşı eleştiri savaşı” başlıklı bölüm özel olarak ilgisini çekmişti.⁴ Ne var ki, tam da bu bölüm, Marx’ın XVII. yüzyıl Fransız maddeciliğine **eleştirel-olmayan** bir biçimde “yan çıktığı” ve onu komünizmin “mantıksal temeli” olarak sunduğu **tek** metnidir. *Kutsal Aile*’nin adı geçen bölümünden yapılan alıntılar, herhangi bir Marksist akımdaki “metafizik” maddeciliği teşhis etmeyi sağlayacak ölçütlerden biridir.

Öte yandan, Lenin’in o dönemde **felsefi olarak** büyük ölçüde Plehanov’un etkisi altında olduğu açık ve iyi bilinen bir gerçektir. 1903 kopuşundan sonra Menşevizm’in baş teorisyeni haline gelen hocasından politik olarak çok daha esnek ve radikal olmakla birlikte Lenin, Plehanov’un “diyalektik-öncesi” Marksizmi’nin bazı temel ideolojik öncüllerini ve bu Marksizm’in stratejik uzantısı olan, Rus Devrimi’nin burjuva niteliği saptamasını benimsiyordu. Bu ortak temel olmasaydı, Menşeviklere yönelttiği, liberal burjuvazinin

³ Lenin, “Sur notre Revolution (A propos des memories de N. Suhanov)”, *Oeuvres* (“Devrimimiz Üzerine- N.Suhanov’un Anıları Hakkında”, Eserler), Moskova, Cilt 23, s. 489.

⁴ Lenin, *Cahiers Philosophiques* (Felsefe Defterleri), Editions Sociales, Paris, 1955, s. 30.

“kuyrukçuluğu”nu yaptıkları yolundaki ağır ve saldırgan eleştiriye karşı 1905’ten 1910’a kadar sosyal demokrasinin iki hizbinin birleşmesi için gösterilen çabaları nasıl olup da desteklediğini anlamak güç olurdu. Zaten, “Rus Marksizmi’nin babası”nın felsefi etkisinin gözle görülür ve okunabilir olduğu *Marksizm ve Ampiriokritisizm*’i Plehanov’a politik olarak en çok yakınlaştığı dönemde (1908-1909’da likidasyonizme karşı) yazmıştır.

İlginç olan ve 1914-öncesi Lenin için son derece tipik sayılabilecek bir şey vardır: Bu dönemde Lenin’in Plehanov’a karşı polemiklerinde sık sık başvurduğu Marksist otorite Karl Kautsky’den başkası değildir. Örneğin, Kautsky’nin Rus Devrimi üzerine yazdığı bir makalede (1906) “Plehanov’a indirilmiş dolaysız bir darbe”yi tespit eder ve hevesle Kautskyci tahlille Bolşevik tahlilin kesiştiği noktaların altını çizer: “Burjuvazinin istikrarsızlığına karşın proletarya ve köylülük tarafından gerçekleştirilmiş burjuva devrimi... Bolşevik taktiğin en önemli tezlerinden biri olan bu tezi Kautsky tümüyle doğrular.”⁵

Lenin’in bu döneminin en önemli siyasal metni olan *Demokratik Devrimde Sosyal Demokrasinin İki Taktiği*’nin (1905) titiz bir tahlili, onun düşüncesinde, dahiyane bir devrimci, gerçekçilik ile “Ortodoks” denen Marksizm’in sıkı boyunduruğunun dayattığı sınırlar arasında bir gerilim olduğunu olağanüstü bir açıklıkla ortaya koymaktadır. Burada bir yandan, Rus burjuvazisinin demokratik bir devrimi sonuna kadar götürme yeteneğinden yoksun olduğuna ve bu devrimin ancak, devrimci diktatörlüğünü uygulayan bir işçi-köylü ittifakı tarafından tamamlanabileceğine ilişkin aydınlatıcı ve derinlikli tahliller bulunmaktadır; proletaryanın bu ittifaktaki öncü rolünden bile söz eder Lenin: Zaman zaman da, sosyalizme kesintisi bir geçiş düşüncesinin üzerine parmağını basıyor gibidir: “Bu diktatörlük (**devrimci gelişme sürecinin bir dizi ara aşamasından geçmeden**) kapitalizmin temellerine dokunamaz.”⁶ Lenin bu küçük parantezle sosyalist devrimin bilinmeyen ufkuna bakan bir pencereyi açmaktadır; ama açar açmaz da, ortodoksinin sınırlarının çevrelediği kapalı mekâna geri dönmek üzere tekrar kapanır. Bu sınırları, Lenin’in Rus Devrimi’nin burjuva niteliği üzerinde kategorik olarak ısrar ettiği ve “işçi sınıfının selâmetini, kapitalizmin ileri bir evresinden ibaret olan bir şeyde arama” düşüncesini “gericilik” olarak mahkûm ettiği *İki Taktik*’in çeşitli ifadelerinde saptamak mümkündür.⁷

⁵ Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Editions Sociales, Cilt II, s. 432, s. 433.

⁶ Lenin, *Dostacticas de la social-democracia* (Sosyal Demokrasinin İki Taktiği), Ed. Anteo, Buenos Aires, s. 40, altını biz çizdik.

⁷ Lenin, aynı yerde, s. 34; ayrıca bkz. s. 33: “Marksistler Rus Devrimi’nin burjuva niteliği taşıdığına kesinlikle ikna olmuşlardır. Bu ne anlama gelir? Bu şu anlama gelir: Siyasal rejimdeki demokratik

Bu tezi desteklemek için ileri sürdüğü temel iddia, “diyalektik-öncesi” Marksizm’in “klasik” temasıdır: Rusya sosyalist bir devrim için yeterince olgun değildir:

Geniş proleter kitlelerinin bilinç ve örgütlülük derecesi (nesnel koşula kopmaz bir şekilde bağlı olan öznel koşul), işçi sınıfının hemen ve tümüyle kurtulmasını olanaksız kılmaktadır. Gelişmekte olan demokratik devrimin burjuva niteliğini yalnızca en cahil olanlar gözden kaçırabilir.⁸

Nesnel olan öznel olanı belirler; ekonomi bilincin koşuludur: İşte II. Enternasyonal’in, kendi ağırlığıyla Lenin’in dâhiyane siyasal sezgisini ezen maddeci İncili’nin Musa ve On Emri’nin kısa özeti.

Savaş-öncesi ya da “eski” Bolşevizm’in özünü oluşturan formül, Leninizm’in bu ilk biçiminin bütün ikircikliliğini bağrında taşır: “Proletarya ve köylülüğün devrimci diktatörlüğü”. Lenin’in (onu Menşevik stratejiden köklü bir biçimde ayıran) bu son derece devrimci buluşu, esnek ve gerçekçi bir formül olan işçi-köylü iktidarı formülünde dile gelir; bu formül (Trotskiy’in deyişiyle) “cebirsel” bir nitelik taşır; burada sınıfların her birinin özgül ağırlığı önsel olarak belirlenmemiştir. Buna karşılık, görünürde paradoksal olan “**demokratik diktatörlük**” terimi, ortodoksinin turnusol kâğıdı, “geçmişin Marksizmi”nin dayattığı sınırların gözle görülür varlığıdır: Devrim yalnızca “demokratik”, yani burjuvadır; bu öncül, Lenin’in açıklayıcı bir metinde belirttiği gibi “Marksist felsefenin bütününden çıkan zorunlu sonuçtur” – yani Kautsky’nin, Plehanov’un ve o dönemde “devrimci sosyal demokrasi” olarak adlandırılması adet haline gelmiş olan düşüncenin başka ideologlarının biçimiyle Marksist felsefeden⁹.

İki Taktik’in, bu Marksizm’in analitik niteliğini oluşturan yöntemsel sınıra işaret eden bir başka teması da, Paris Komünü’nün Rus Devrimi’ne model olarak alınmamasının açıkça ve resmen reddidir. Lenin’e göre Komün, “demokratik devrim ile sosyalist devrim öğelerini ayırt etmeyi” bilmediği, “Cumhuriyet için mücadelenin hedefleriyle sosyalizm mücadelesinin hedeflerini birbirine karıştırdığı” için yanılıya düşmüştür. “Dolayısıyla da” Komün “**bizim** hükümetin (kurulacak olan geçici devrimci hükümet. M.L.)

dönüşümler ve Rusya için bir gereksinim haline gelmiş olan iktisadi toplumsal dönüşümler, kendi başlarına, kapitalizme bir saldırıyı temsil etmemekle kalmazlar, tam tersine, gerekli olduğu üzere ilk kez, kapitalizmin büyük boyutlu ve hızlı, Asya tipi olmayan Avrupalı bir gelişiminin yolunu açarlar. Bu dönüşümler burjuvazinin ilk kez sınıf olarak hâkimiyetini mümkün kılacaktır.”

⁸ Aynı yerde, s. 15.

⁹ Bu tunç yasasının tek (ya da neredeyse tek) istisnası, *Sonuçlar ve Olaslıklar* (1906) adlı kitabında, gelecekteki Rus Devrimi’nin burjuva bir nitelik taşıyacağı dogmasını ilk kez aşan Trotskiy idi; ancak örgütsel uzlaşmacılığı onu siyasal olarak tarafsızlaştırmıştı.

benzememesi gereken bir hükümet”ti.¹⁰ Bunun tam da, 1917 Nisan’ından Lenin’in “eski Bolşevizm”i parçalayan revizyona girişirken yakaladığı düğüm noktası olduğunu aşağıda göreceğiz.

II. 1914 “kopuş”u

4 Ağustos 1914 tarihli *Vorwärts*’te (Alman Sosyal Demokrat Partisi yayın organı) çıkan, sosyalistlerin savaş kredileri lehinde oy verdikleri haberi kendisine gösterildiğinde, “Bu, Alman genel kurmayının bir kalpazanlığı!” diye bağırmişti Lenin. Bu ünlü anı (ve bunun yanısıra, Plehanov’un Çarlık Rusyası’nın “ulusal savunması”ndan yana tavır almış olduğuna inanmayı reddetmesi), bir yandan Lenin’in “marksist” sosyal demokrasiye ilişkin yanılısalarını ve II. Enternasyonal’in iflâsı karşısındaki hayretini, öte yandan da sosyal vatanperverlere dönüşmüş olan “eski ortodokslar”la onun arasında açılmakta olan uçurumu gösterir.

4 Ağustos felâketi, Lenin için, resmi Marksizm ortodoksisinin Bizans’ında bir çürümüşlük, olduğunun çarpıcı kanıtı oldu. Dolayısıyla, ortodoksinin siyasal iflâsı Lenin’in, Kautskyci-Plehanovcu Marksizm’in felsefi öncüllerini gözden geçirmesine yol açtı. “II. Enternasyonal’in iflâsı, Lenin’i böylesine derin bir ihanetin teorik temelleri üzerinde düşünmeye yöneltmiştir.”¹¹ Lenin’i, 1914 Ağustos’u travmasından hemen bir ay sonra Hegel’in Büyük Mantığı’na götüren yolu bir gün tam olarak yeniden kurmak gerekir. Yalnızca marksist düşüncenin kaynaklarına geri dönme isteği miydi bu? Yoksa, yöntem açısından II. Enternasyonal Marksizmi’nin Aşıl topuğunun diyalektiğin anlaşılabilmesi olduğuna ilişkin berrak bir sezgi mi?

Her ne olursa olsun, onun marksist diyalektiğe bakışının köklü bir dönüşüme uğradığı konusunda hiçbir kuşku yoktur: Bunun kanıtı yalnızca *Felsefe Defterleri* metninin kendisi değil, aynı zamanda Lenin’in, Granat Yayınevi’nin redaksiyon sekreterine 4 Ocak 1915’te, *Mantık Bilimi*’ni okumayı bitirdikten (17 Aralık 1914) hemen sonra, yazdığı mektuptur: Bu mektupta “(Karl Marx adlı çalışmasının) diyalektik konulu bölümünde bazı düzeltmeler yapmaya vakti” olup olmadığını sorar Lenin¹². Bu, hiçbir şekilde, “geçici bir heves” değildi, çünkü yedi yıl sonra, son yazılarından biri olan *Militan Marksizm’in Anlamı Üzerine* (1922) adlı yazıda, Parti’nin teorik dergisinin (*Marksizm Bayrağı Altında*) yayıncılarını ve katkıcılarını “Hegel diyalektiğinin maddeci dostları olarak bir tür dernek oluşturmaya” çağırıyordu. Burada “Hegel diyalektiğinin maddeci bir bakış açısından

¹⁰ Lenin, a.g.y., s. 63-64, altı özgün metinde çizili.

¹¹ R.Garaudy, *Lénine*, P.U.F., Paris, 1969, s. 39

¹² R.Garaudy, a.g.y., s. 40.

sistematiik olarak incelenmesinin ve Marx'ın diyalektiği uygulayış tarzına ilişkin örneklerle açıklamalar getirilmesinin" gerekliliği üzerinde ısrarla durmaktadır¹³.

II. Enternasyonal Marksizmi'nin, ona diyalektik-öncesi bir nitelik veren eğilimleri (ya da en azından dürtüleri) nelerdi?

1) Herşeyden önce, Marx'ın diyalektik maddeciliği ile Helvetius, Feuerbach vb.'nin "eski", "bayağı", "metafizik" maddeciliği arasındaki ayrımı ortadan kaldırma eğilimi. Örneğin Plehanov şu türden şaşırtıcı şeyler bile yazabilmektedir: Marx'ın Feuerbach üzerine tezleri "Feuerbach'ın felsefesinin temel fikirlerini hiçbir şekilde bir kenara itmez, yalnızca onları düzeltir... Marx ve Engels'in maddeci anlayışları tam Feuerbach felsefesinin iç mantığının işaret ettiği yönde gelişmiştir!" Zaten Plehanov Feuerbach'ı ve XVII. yüzyıl Fransız maddecilerini tarih alanında fazla...**idealist** bir anlayışa sahip oldukları için eleştirir.¹⁴

2) Bu eğilimden çıkan ve tarihsel maddeciliği, "nesnel olan"ın her zaman "öznel olan"ın nedenini oluşturduğu mekanik bir ekonomik belirleyiciliğe indirgeme eğilimi. Örneğin Kautsky, "sosyalist bir toplumun ekonomik olduğu kadar psikolojik de olan ilk koşulları yeterli bir biçimde oluşmadıkça proleteryanın hâkimiyetinin ve toplumsal devrimin gerçekleşemeyeceği" düşüncesinde hiç usanmadan ısrar eder. Bu psikolojik koşullar nelerdir? Kautsky'e göre, "akıldır, disiplindir, bir örgütlenme yeteneğidir". Bu koşullar nasıl yaratılacaktır? Bunu gerçekleştirmek "sermayenin tarihsel görevidir". Tarihten çıkarılacak ders şudur: "Ancak kapitalist üretim sisteminin ileri derecede gelişmiş olduğu yerlerde ki, ekonomik koşullar, üretim araçları üzerindeki kapitalist mülkiyetin halk iktidarı aracılığıyla sosyalist mülkiyete dönüştürülmesini mümkün kılar".¹⁵

3) Diyalektiği, tarihin farklı evrelerinin (kölecilik, feodalizm, kapitalizm, sosyalizm), "tarih yasaları" tarafından katı bir biçimde belirlenmiş bir sıraya göre birbirini izlediği Darwinci bir evrimciliğe indirgeme eğilimi. Örneğin Kautsky Marksizm'i "toplumsal organizmanın evrim yasalarının

¹³ Lenin, *Selected Works* (Seçme Eserler), Moskova, Cilt 3, s. 667-668. Lenin'e bağlılıklarını ifade edenlerin bir yandan da yeniden Hegel'e "ölü köpek" muamelesi yapmaya çalıştığı günümüzde bu çok günceldir.

¹⁴ Plehanov, *Les questions fondamentales du marxisme* (Marksizm'in Temel Sorunları), Editions Sociales, Paris, 1953, s. 32-33. Ayrıca bkz. s. 25: "Marx'ın bilgi teorisi Feuerbach'inkinden doğrusal olarak türer, ya da daha doğrusunu söylemek gerekirse, Feuerbach'ın bilgi teorisidir, yalnızca Marx onu dâhiyane bir biçimde derinleştirmiştir."

¹⁵ Kautsky, *"La Revolution sociale"* (Toplumsal Devrim), P.Louis, *150 années de pensée socialiste* (Sosyalist Düşüncenin 150 yılı), M. Rivière, 1953 içinde, s. 28, s. 29, s. 31.

bilimsel incelemesi” olarak tanımlar.¹⁶ Aslında Kautsky marksist olmadan önce Darwinciydi; yandaşı Brill’in, onun yöntemini “biyolojik-tarihsel bir maddecilik” olarak tanımlamış olması boşuna değildir.

4) Soyut ve bilimci-doğalcı bir “tarih yasaları” anlayışı: Ekim Devrimi’nin haberini aldığında Plehanov’un sarfettiği şu şahane cümle bunu çarpıcı bir biçimde ortaya koyar: “Ama bu bütün tarih yasalarının ihlâli demek!”

5) Rusya-Almanya, burjuva devrimi-sosyalist devrim, parti-kitleler, asgari program-azami program ikiliklerinde olduğu gibi, yalnızca, “farklı ve ayrı” nesnelere farklılıkları içinde dondurarak kavrayan analitik yönteme geri dönme eğilimi.

Kautsky ve Plehanov’un Hegel’i dikkatle okuyup inceledikleri kuşku götürmez; ama onu evrimciliğin ya da tarihsel determinizmin başlatıcısı olarak teorik sistemlerine bir anlamda “özümlemiş” ve “sindirmiş”lerdir.

Lenin’in, Hegel’in Mantiği üzerine (ya da hakkında) yazdığı notlar diyalektik-öncesi Marksizm’e ne ölçüde bir meydan okumadır?

1) Herşeyden önce Lenin, “aptal”, yani “metafizik, az gelişmiş, ölü, kaba” maddecilik ile tersine “akıllı” idealizme daha yakın olan marksist, yani diyalektik maddeciliği birbirinden ayıran uçurum üzerinde ısrarla durur. Dolayısıyla Plehanov’u, Hegel’in Büyük Mantiği, “yani aslında, felsefe bilimi olan diyalektik” hakkında hiçbir şey yazmadığı ve Kantçılığı “Hegelvari bir tarzda” değil de bayağı maddecilik bakış açısından eleştirdiği için sert bir biçimde eleştirir.¹⁷

2) Lenin nedenselliğe ilişkin olarak diyalektik bir anlayışı benimser: “Dolayısıyla neden ve sonuç, karşılıklı bağımlılığın, evrensel bağıntının, olaylar arasındaki karşılıklı bağlantının duraklarından başka bir şey değildir.” Aynı zamanda, Hegel’in, öznel olan ile nesnel olan arasındaki “katı ve soyut karşıtlığı” gevşetmesini ve aralarındaki tekyönlülüğü kırmasını sağlayan diyalektik yöntemini destekler.¹⁸

3) Lenin, gelişmeye ilişkin bayağı evrimci anlayış ile diyalektik anlayış arasındaki can alıcı farkı vurgular: İlki, yani “azalma ya da artma, tekrar anlamında gelişme” ölüdür, çoraktır, kuraktır; öteki çelişik kutupların birliği anlamında gelişme, “sıçrayışlar”ın, “süreklilik içinde koğuş” un, eskinin

¹⁶ *La question agraire* (Tarım Sorunu). Buna karşılık Plehanov, tam da Hegel’in *La science de la logique* (Mantık Bilimi) adlı kitabına dayanarak, bayağı evrimciliği en azından ülke düzeyinde eleştirmişti. Bkz. *Les questions fondamentales du marxisme* (Marksizm’in Temel Sorunları), s. 36.

¹⁷ Lenin, *Cahiers philosophiques* (Felsefe Defterleri), Editions Sociales, s. 148, s. 229, s. 230.

¹⁸ Aynı yerde, s. 132, s. 152, s. 171.

yokoluşunun ve yeninin doğuşunun “anahtarını veren” tek anlayıştır.¹⁹

4) Lenin, Hegel’e katılarak, “yasa kavramının mutlaklığı”ni, “onun basitleştirilip, fetişleştirilmesini” eleştirir (ve ekler: “bu, modern fizik için de ne kadar doğru!”). Şunu bile yazar: “Yasa, her yasa sınırlıdır, tamamlanmamıştır, yaklaşıktır”.²⁰

5) Lenin **bütün** kategorisini yani “gerçekliğin bütün duraklarının tümünün gelişmesi”ni, diyalektik bilginin tam da özü olarak görür²¹, Lenin’in bu yöntemsel ilkeyi hemen nasıl uyguladığını o dönemde yazdığı II. Enternasyonal’in İflâsı adlı broşürde görmek mümkündür; burada Marx’ın diyalektiğinin “tam da, incelenen nesnenin yalıtılarak, yani tek yanlı ve çarpıtılmış bir biçimde ele alınmasına izin vermediği”ni vurgular ve Sırp-ların Avusturya’ya karşı savaşlarındaki “ulusal etken” nedeniyle Büyük Savaş’ın emperyalist niteliğini reddetmeye çalışan, “ulusal savunma” özürçülerini sert bir biçimde eleştirir.²² Bu canalcı bir önem taşımaktadır çünkü Lukacs’ın dediği gibi, diyalektiğin kategorisi olan bütün (kavramı) bilimde devrimcilik ilkesinin taşıyıcısıdır.

Gerçekliğin farklı duraklarının yalıtılması, sabitleştirilmesi, birbirinden ayrılması ve soyut bir karşıtlık haline getirilmesi, bir yandan bütün kategorisiyle, öte yandan da Lenin’in şu saptamasıyla aşılar: “Diyalektik, insan aklının, karşıtları neden ölü ve taşlaşmış olarak değil de, canlı, koşullara bağlı, devingen, birbirine dönüşür olarak kavraması gerektiğini...gösteren teoridir”.²³ Kuşkusuz, burada bizi ilgilendiren, Defterler’in “kendi içinde” felsefi içeriğinden çok siyasal sonuçlarıdır. Defterler’in yöntemsel öncüllerini Lenin’in 1917’deki tezlerine bağlayan damarı bulmak güç değildir: Bütün kategorisinden emperyalist zincirin en zayıf halkası teorisine; karşıtların birbirine dönüşmesinden demokratik devrimin sosyalist devrime dönüşmesine; nedenselliğin diyalektik olarak kavranışından Rus Devrimi’nin niteliğinin yalnızca “geri ekonomik temel”e dayanarak tanımlanmasının reddine; bayağı evrimciliğin eleştirisinden 1917’de “süreklilik içine kopuş” a vb... Ama en önemlisi şudur: Hegel’i eleştirel, maddeci bir gözle okuması, Lenin’i, açıkça ve düpedüz, II. Enternasyonal’in sözde-ortodoks Marksizmi’nin sıkı boyun-duruğundan, onun kendi düşüncesine dayattığı teorik sınırdan kurtarmıştır. Hegel Mantiği incelemesi, Lenin’in Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’na

¹⁹ Aynı yerde, s. 280.

²⁰ Aynı yerde, s. 125, s. 126

²¹ Aynı yerde, s. 130; ayrıca bkz. s. 135, s. 162, s. 195.

²² Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 21, s. 241.

²³ Aynı yerde.

varan yolu açmasını sağlayan alet olmuştur.

1917 Mart-Nisan'ında diyalektik-öncesi Marksizm'in temsil ettiği engelden kurtulmuş olan Lenin, olayların itişiyile kısa sürede kendini onun politik uzantısından da sıyrır. Bu, soyut ve dondurulmuş bir ilke olan, "Rus Devrimi ancak bir burjuva devrimi olabilir. Rusya sosyalist bir devrimin gerektiği olgunluğa erişmemiştir" ilkesidir. Bu sırat köprüsünü geçtikten sonra, Lenin sorunu pratik, somut ve gerçekçi bir açıdan incelemeye girişir: Gerçekte sosyalizme doğru bir geçiş oluşturacak ve halkın çoğunluğuna, yani işçi ve köylü kitlelerine kabul ettirebilecek olan önlemler nelerdir?

III. 1917 Nisan'ı tezleri

Aslında Nisan Tezleri Mart'ta, daha kesin olarak da 11 ve 26 Mart tarihleri, yani Uzaktan Mektuplar'ın üçüncüsü ile beşincisi arasında doğmuştur. (1917'de henüz yayımlanmamış olan) bu iki belgeyi yakından incelediğimizde Lenin'in düşüncesini hareket halinde yakalayabiliriz. Şu canalcı soruyu, "Rus Devrimi sosyalizme geçiş önlemleri alabilir mi?" sorusunu Lenin iki aşamada yanıtlar: İlk aşamada (3. mektup) geleneksel yanıt sorgular; ikincisinde (5. mektup) yeni bir yanıt getirir.

Üçüncü mektup, karşı karşıya getirilmiş iki aşamayı çözümlenmemiş bir çelişki olarak kendi içinde barındırır. Lenin üretimin ve bölüşümün denetlenmesi alanında, Devrim'in ilerlemesi için vazgeçilmez olduğunu düşündüğü bazı somut önlemleri betimler. Önce, bu önlemlerin henüz sosyalizm ya da proletarya diktatörlüğü anlamına gelmediğini vurgular; bunlar "proletarya ve yoksul köylülüğün devrimci demokratik diktatörlüğü"nü sınırlarının ötesine geçmemektedir. Ama hemen ardından, kendi söyledikleri hakkında açık bir kuşkuyu ima eden, yani "klasik" tezleri belirttik olarak sorgulayan şu paradoksal cümleyi ekler: "Şu anda bu düzenlemelerin teorik bir sınıflandırmasına girişmek gerekmez. Devrimin görevlerini, bu pratik, karmaşık, acil ve hızla gelişmekte olan görevleri, donmuş bir teorinin ameliyat masasına yatırmaya kalkışırsak en ciddi hatayı yapmış oluruz..."²⁴

Onbeş gün sonra, beşinci Mektup'ta uçurum aşılmış, siyasal kopuş tamamlanmıştır: Sözü edilen önlemler (üretimin ve bölüşümün denetlenmesi)

bir arada ve evrimleri içinde düşünüldüğünde, Rusya'da doğrudan, en baştan, geçiş önlemleri olmaksızın girişilemeyecek, ama bu tür düzenlemelerin ardından pekâlâ gerçekleştirilebilir olan ve kendini kaçınılmaz olarak dayatan bir sosyalizme geçişi oluştururlar.²⁵

²⁴ Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 23, s. 257, s. 258.

²⁵ Aynı yerde, s. 370.

Lenin artık bu önlemlerin bir “teorik sınıflandırması”nı kendine yasaklamamaktadır ve onları “demokratik” önlemler olarak değil, sosyalizme geçiş önlemleri olarak tanımlar.

Bu süre boyunca, Petrograd’da Bolşevikler eski şemaya sadık kalmışlardır (Rus Devrimi’ni, bu dikkafalı, evcilleştirilemeyen, zincirlerini koparmış kızı “dondurulmuş bir teorinin Proküst yatağına...” yatırmaya çalışmaktadırlar) ve temkinli bir bekleyişle yetinmektedirler: 15 Mart tarihli Pravda, “Geçici Hükümet gerıcilik ve karşı-devrimle mücadele ettiği ölçüde” bu hükümete (Kadetler!) koşullu bir destek bile veriyordu. Bolşevik önderlerden Şliapnikov içtenlikle tanıklığında şöyle diyor: 1917 Mart’ında “feodal ve köleci ilişkilerin devrimci tasfiyesi evresinden geçtiğimiz ve bunların yerini burjuva rejimlerine özgü her tür “özgürlüğün” alacağı düşüncesinde Menşeviklerle mutabıktık”.²⁶

Dolayısıyla Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’nda işçiler, askerler ve denizcilerden oluşan kalabalık önünde, Lenin’in ilk sözleri sosyalist devrim için mücadeleye çağrı olunca, duyulan şaşkınlığı anlamak mümkün.²⁷

3 Nisan akşamı ve onu izleyen gün Lenin partiye Nisan Tezleri’ni sundu. Petrograd komitesi üyesi Bolşevik Zaleski’ye göre, bu tezler patlayan bir bomba etkisi yaptı. Zaten 8 Nisan günü, aynı Petrograd komitesi, 13 aleyhte oya karşı 2 lehte, 1 de çekimser oyla Lenin’in tezlerini reddedecekti.²⁸ Şunu da belirtmek gerekir ki, Nisan Tezleri Uzaktan Mektuplar’ın beşincisinde varılmış olan sonuçlara göre bir ölçüde geri bir adımdı: Bu tezlerde sosyalizme geçişten belirtik olarak söz edilmiyordu. Belli ki Lenin, yoldaşlarının şaşkınlığı karşısında sözlerini kısmen yumuşatmak zorunda kalmıştı. Aslında Nisan Tezleri’nde, devrimin birinci aşaması ile “iktidarı proletarya

²⁶ Trotsky, *Historie de la révolution russe* (Rus Devrimi Tarihi), Ed. Seuil, Paris, Cilt I, s. 333, s. 336.

²⁷ F. Somilov’un *Lénine tel qu’il fut* (Olduğu Gibi Lenin) adlı kitaptaki anılarına bkz: Livre Etranger, Moskova, 1958, s. 673. Ayrıca, bkz. Bolşevik Bonç-Bröviç’in, Lenin’in tren istasyonundaki ilk konuşmasında tuttuğu steno notlar: “Sosyalist devrim için, sonun kadar, proletaryanın tam zaferine kadar mücadele etmemiz gerekiyor. Yaşasın sosyalist devrim!”

²⁸ Trotsky, a.g.y., s. 358. Bkz. E.H.Carr, *Bolshevik Revolution, 1917-1923* (Bolşevik Devrimi), 1917-1923, Cilt I, Mac Millan, Londra, 1950, s. 77: “Henüz kimse, Rus Devriminin bir burjuva devriminden başka bir şey olamayacağı görüşüne karşı çıkmamıştı. Siyasal strateji, sapaşağlam duran ve genel kabul gören bu doktrin çerçevesi içinde ele alınmalıydı. Bu çerçeve içinde, burjuva olduğu kuşku götürmeyen Geçici Hükümet’i önsel olarak reddetmek, ya da iktidarın, önemli ölçüde proleterlerden oluşan Sovyetlere verilmesini talep etmek için herhangi bir acil neden bulmak güçtü... Bu, olmayacak duaya âmin demektir. Dolayısıyla, Lenin’e düşen, yandaşlarının hayretten açılmış gözleri önünde çerçevenin kendisini kırmaktı.” Ayrıca bkz. Trotsky’in a.g.y., s. 366-367’de Bolşevik Olminski’nin tanıklığından yaptığı alıntı: “Başlamakta olan devrim ancak bir burjuva devrimi olabilir... Bu, 1917 Şubat Devrimi ve hatta biraz daha sonrasına kadar bütün parti üyeleri için zorunlu bir yargıydı. Parti’nin resmi görüşüydü, sabit ve değişmez bir şiarı.”

ve köylülüğün yoksul katmanlarına verecek olan” ikinci aşaması arasındaki geçişten açıkça söz edilir, ama bu “eski Bolşevizm”in geleneksel formülü ile (bir bütün olarak köylülük yerine “yoksul katmanlar” ifadesinin kullanılması dışında –ki hiç kuşkusuz bu çok anlamlıdır) zorunlu olarak çelişmez, çünkü bu iktidarın görevlerinin içeriği (yalnızca demokratik mi, yoksa şimdiden sosyalist mi?) tanımlanmamıştır. Lenin şunun bile altını çizer: “Acil görevimiz sosyalizmi ‘başlatmak’ değil, yalnızca toplumsal üretimin ve ürünlerin bölüşümünün işçi temsilcileri Sovyetleri tarafından denetlenmesine hemen geçmektir”; bu, sözü edilen “denetim”in içeriğinin niteliğini belirlemeyen esnek bir ifadedir. Eski Bolşevik anlayışın, en azından örtük olarak gözden geçirilmesi anlamına gelen tek tema, Sovyet Cumhuriyeti için bir model olarak gösterilen Komün-Devlet’tir. Bu iki nedenle böyledir:

a) Marksist yazında Komün, geleneksel olarak, ilk proletarya diktatörlüğü deneyi olarak tanımlanırdı;

b) Lenin’in kendisi Komün’ü, aynı zamanda hem bir demokratik devrimi hem de bir sosyalist devrimi gerçekleştirmeye çalışmış bir hükümet olarak nitelendirmişti. Bu yüzdendir ki, 1905’te, “geçmişin Marksizmi”ne hapsolmuş olan Lenin onu eleştirmişti. Ama yine aynı nedenle, devrimci diyalektiği benimsemiş olan Lenin 1917’de onu model olarak alır. Tarihçi E.H.Carr, Lenin’in Petrograd’a gelişinden sonraki ilk yazılarının “sosyalizme geçişi ima ettiğini, ama bunu açıkça ilân etmenin sınırında durduğunu” vurgulamakta bu yüzden haklıdır.²⁹ Nisan ayı boyunca, Lenin Parti’nin tabanını kendi siyasal çizgisine kazandıkça, bu ima belirtilecektir. Bu, en çok da iki eksen etrafında gerçekleşecektir: “Eski Bolşevizm”in gözden geçirilmesi ve sosyalizme geçiş perspektifi. Bu konudaki en canalcı metin, muhtemelen 8 Nisan tarihli Pravda’da çıkan Lenin-karşıtı başyazıya tepki olarak, 8-13 Nisan tarihleri arasında kaleme alınmış olan - ve pek bilinmeyen- Taktik Üzerine Mektuplar adlı broşürdür. Burada, Lenin’in yol açtığı tarihsel dönemeci ve onun, “geçmiş”in Bolşevizmi’ndeki eskimiş olan herşeyden kesin, açık ve köklü kopuşunu özetleyen şu anahtar cümle yer alır: “Bugün. proletaryanın ve köylülüğün demokratik diktatörlüğünden başka birşeyden söz etmeyen herkes, hayatın gerisinde kalmış, bu yüzden de pratik olarak küçük burjuvaziye katılmış demektir ve devrim-öncesine ait ‘bolşevik’ antikalar arşivine -‘eski Bolşevikler’ arşivi de denebilir- kaldırılmayı hak etmektedir”.³⁰

²⁹E.H.Carr, a.g.y.

³⁰Lenin, *Oeuvres* (Eserler), Cilt 24, s. 35. Ayrıca bkz. s.41: “Yoldaş Kamenev’in, eski Bolşevizm’den esinlenen ‘demokratik devrim tamamlanmamıştır’ formülü bu gerçekliği hesaba katıyor mu? Hayır, bu formül eskimiştir. Artık hiçbir işe yaramaz. Onu canlandırmaya çalışmak boşuna olacaktır.”

Aynı broşürde, sosyalizmi “hemen” başlatmak istemediğini savunmakla birlikte, Sovyet iktidarının “sosyalizme doğru ilerlemek” üzere önlemler alacağını ileri sürer. Örneğin, “bankaların denetimi, bütün bankaların tek bir banka halinde birleşmesi, henüz sosyalizm değil, sosyalizme doğru atılan bir adımdır”.³¹

23 Nisan’da yayımlanan bir makalede Lenin Bolşevikleri Menşeviklerden ayıran şeyi şu terimlerle tanımlar: Menşevikler “sosyalizm taraftarıdır, ama sosyalizmi düşünmek ve onu gerçekleştirmeye yönelik pratik önlemleri şimdiden almak için henüz erken olduğu kanısındadırlar”; buna karşılık Bolşevikler “sosyalizmin zafere ulaşması için”, Sovyetlerin, “pratikte gerçekleştirilecek olan her önlemi hemen alması gerektiği”ni düşünürler.³²

“Pratikte gerçekleştirilecek olan önlemler” ne demektir? Lenin için bu, her şeyden önce halkın çoğunluğunun desteğini alabilecek olan önlemler anlamına gelir. Yani yalnızca işçilerin değil, köylü kitlelerinin de. Diyalektik-öncesi şemanın dayattığı teorik sınırdan -“sosyalizme geçiş nesnel olarak olanaksızdır”- kurtulan Lenin, artık “sosyalizme doğru adımlar atılmasını” sağlamak üzere dikkatini gerçek siyasal-toplumsal koşullara yöneltmiştir. Nitekim, Bolşevik Partisi’nin VII. Kongresi’nde (24-29 Nisan) yaptığı konuşmada sorunu gerçekçi ve somut bir şekilde ortaya koyar:

Pratik edimlerden ve önlemlerden söz etmek gerekiyor... Sosyalizmi ‘başlatmak’tan yana olmayı savunamayız. Rusya’da nüfusun çoğunluğu, sosyalizmi hiçbir şekilde istemeyecek olan köylüler ve küçük mülk sahiplerinden oluşmaktadır. Ama bunların, işletmelerinin daha iyi çalışmasını mümkün kılacak biçimde, her köyde bir bankanın kurulmasına ne itirazları olabilir? Buna karşı hiçbir şey ileri süremezler. Bu pratik önlemleri köylüler arasında yaygın bir biçimde savunmalı ve onlarda bu gerekliliğin bilincini pekiştirmeliyiz”.³³

Bu bağlamda sosyalizmi “başlatmak”, nüfusun çoğunluğunun iradesine karşı tam kamulaştırmayı hemen, “tepeden” dayatmak anlamına gelir. Buna karşılık Lenin, (işçilerin hegemonyası altındaki) Sovyet iktidarının aldığı ve nesnel olarak sosyalist nitelik taşıyan bazı somut önlemler için köylü kitlelerinin desteğini sağlamayı önermektedir. Bu yaklaşım, bazı nüanslar dışında, Trotskiy’in 1905’ten beri savunduğu şu anlayışa çok benzer: Demokratik devrimden sosyalist devrime kesintisiz bir geçişi gerçekleştirecek olan, “köylülüğün desteğindeki proletarya diktatörlüğü”.

³¹ Aynı yerde, s. 44.

³² Lenin, “Les partis politiques en Russie et les tâches du proletariat” (Rusya’da Siyasal Partiler ve Proletaryanın görevleri), *Oeuvres* (Eserler), Cilt 24, s. 89.

³³ Lenin, a.g.y., s. 241.

Dolayısıyla, 1917 Nisan’ında Lenin’in “eski Bolşevik” Kamenev tarafından “trotkist” olarak nitelendirilmiş olması bir rastlantı değildir...³⁴

Sonuç

Nisan Tezleri’nin, Savaş-öncesi Bolşevizm’den teorik-siyasal bir kopuşu temsil ettiği kuşku götürmez. Buna karşın, Lenin 1905’ten başlayarak proletarya ile köylülüğün devrimci ittifakını (ve devrimin liberal burjuvazi **olmadan** hatta **ona karşı** radikal bir biçimde derinleştirilmesini) savunmuş olduğu ölçüde, 1917’de doğan “yeni Bolşevizm” “eski Bolşevizm”in gerçek mirasçısı ve meşru çocuğudur.

Öte yandan, *Defterler*’in “ilk Leninizm”den felsefi bir kopuş olduğu yadsınamazsa da, Lenin’in 1914-öncesi siyasal yazılarında kullandığı yöntemin Plehanov ya da Kautsky’nin yönteminden çok daha diyalektik olduğunu kabul etmek gerekir.

Nihayet ve olası yanlış anlamaları engellemek üzere, hiçbir şekilde, Lenin’in *Nisan Tezleri*’ni Hegel’in Mantığından “türettiği”ni ima etmek istemedik... Bu tezler, yeni bir durumla karşı karşıya kalmış gerçekçi bir devrimci düşüncenin ürünleridir: Dünya Savaşı, onun Avrupa’da yarattığı nesnel olarak devrimci durum; Şubat Devrimi, Çarlığın hızlı yenilgisi, yaygın bir biçimde Sovyetlerin ortaya çıkışı. Yine bu tezler, Leninist yöntemin özünü oluşturan şeyin sonucudurlar. **Somut durumun** somut tahlili. Lenin’in Hegel’i eleştirel bir biçimde okuması, onun, tam da **bu somut tahlilin önünde bir engel oluşturan** soyut ve donmuş bir teoriden kurtulmasında yardımcı olmuştur: Bu teori, II. Enternasyonal’in diyalektik-öncesi sözde-ortodoksisidir. İşte bu anlamda, ama yalnızca bu anlamda, Lenin’i, 1914 Eylül’ünde Bern Kütüphanesi’ndeki Büyük Mantık incelemesinden, 3 Nisan 1917 akşamı Petrograd Finlandiya Tren İstasyonu’nda “dünyayı sarsan” meydan okuyucu sözleri ilk kez sarf etmeye götüren teorik bir güzergâhtan söz edilebilir.

³⁴ Bkz. Trotsky, *The Permanent Revolution* (Sürekli Devrim), New Park, Londra, 1962, s. 73, s. 97. Öte yandan, şunu unutmamak gerekir ki Lenin için olduğu gibi Trotskiy için de, **başarıya ulaşmış bir sosyalist toplum** –sınıfların ortadan kalkması vb.- **yahtılmış** ve **geri** bir ülkede kurulamayacağına göre, Rusya’da sosyalizm için “nesnel bir sınır” vardı